

Rugovska povelja — dokument samoupravnog suzbijanja krvne osvete u kosovskom selu

Milenko Karan

Dosadašnji tretman krvne osvete bio je uglavnom penalni, što znači da su sve ranije vlasti za ovo ponašanje propisivale kazne — najčešće vrlo stroge. Očekivanje da će takav postupak otkloniti ovu pojavu nije se ostvarilo: prisustvo krvne osvete u Pokrajini Kosovo to očigledno potvrđuje. U zadnjih desetak godina ova pojava ovde pokazuje čak određenu »renesansu« — zbog čega ponovo postaje predmet znatije naučnih poslenika različitih profila. Za razliku od ranije literature u kojoj su uglavnom bili zastupljeni istorijski, etnološki i pravni radovi, sada je sve više socioloških i psiholoških studija ovoga stvarno zanimljivog ostatka običajnog prava.

Neočekivana »tvrdoglavost« krvne osvete u ovom kraju obavezuje na razmatranje pozadine njenog zadržavanja u danima kada ove pojave »više ne bi trebalo da bude«.¹ Odgovarajući podaci u svemu potvrđuju potrebu takve namere. U vremenu od 1960. do 1970. godine u Pokrajini Kosovo bilo je ukupno 204 optuženja po članu 135, st. 2 (tu su i ubojstva iz krvne osvete). Ne zna se tačno — koliki je stvaran broj ubojstava iz krvne osvete — jer sudska evidencija to ne iskazuje, ali se na osnovu nekih istraživanja može tvrditi da on nije beznačajan. Tako je I. Salihu našao da od ukupnog broja ubojstava na Kosovu (511) u vremenu od 1957—1967. godine na osvetu i krvnu osvetu otpada 29,2% od čega na osvetu 18,9%, a na krvnu osvetu 20,3%.² Do sličnog je odnosa došao i R. Halili, koji u svojoj studiji predmeta Okružnog suda u Prištini za vreme od 1960. do 1965. godine nalazi da od ukupnog broja izvršenih ubijstava (159), na ubistva kvalifikovana u članu 135, st. 2 tačka 3. Krivičnog zakona otpada 39 slučajeva ili 24,5%.³ Pošto je sigurno da sva ubistva

¹ To je povod interdiscipliniranog istraživanja krvne osvete na Kosovu. Nosilac istraživanja je Zavod za društvena istraživanja pri Pravnom fakultetu u Prištini a finansijer je Pokrajinska zajednica za naučni rad.

² Mr. I. Salihu: »Ubistva iz krvne osvete na području Okružnog suda u Prištini i Vrhovnog suda Kosovo«, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 1972, br. 4.

³ Mr R. Halili: *Društveno-ekonomski uzroci i uslovi izvršenja krivičnog dela ubistva iz čl. 135 KZ*. Referat na 10. savetovanju Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju, Priština, oktobar 1971. g.

iz ove tačke nisu ubistva iz krvne osvete, najverovatniji procent je oko 20%, što znači da u proseku svake godine ima oko 13 »čistih« ubistava iz krvne osvete, a to se slaže sa zaključkom I. Saliha čija je prognoza između 10 i 15 ubistava godišnje. Navedeni brojevi naizgled nisu razlog za uzburku, ali se njihova stvarna težina može da meri sa produženim posledicama krvne osvete. Najteža je sigurno pojava takozvanih zatvorenih porodica, tj. porodica koje se bez dozvole druge strane (bese) ne mogu slobodno kretati (zbog straha od osvete), već žive iza letiti dvorišnog zida.⁴ Takvih je porodica početkom 1968. godine u Pokrajini bilo preko šeststotina, ukupno s preko pet i po hiljada članova. Posledice takvog zatvaranja su poznate: ograničenost kretanja, zapuštanja imanja, nemogućnost da se njeni muški članovi zaposle ili da pohađaju školu. Na ove se posledice nadovezuje stalno strahovanje zbog moguće osvete, odnosno nepoverenje u vlast, pri čemu su svi muški članovi takvih porodica praktično isključeni iz društveno-političkog života. Od ukupno 591 ubistva izvršenog u vremenu od 1959. do 1969. godine, 87,0% je izvršeno u selu, znači u zaostaloj sredini. Među izvršiocima je bilo 68,2% onih bez škole ili sa nepotpunom školom, što se slaže sa nalazom jednog drugog istraživanja po kome takvih izvršilaca ima 57,0%. Da je krvna osveta stvarno ponašanje sela potvrđuje i podatak da je od ukupnog broja izvršilaca krivičnog dela ubistva 57,0% zemljoradnika, dok je radnika 15,0% — iako se i za njih može kazati da u većini potiču iz sela, tj. iz zemljoradničkih porodica; to su u stvari seljaci koji su (još) samo fizički pomereni u grad, zbog čega im je motivacija ubistva gotovo ista onoj u selu. Stanovnici kosovskih gradova koji potiču iz sela vrše ubistva najčešće zbog osvete ili uvrede časti, dok stanovnici koji u gradu žive duže to najčešće čine iz koristoljublja ili ljubomore. Ruralno obeležje ovakvog ponašanja na Kosovu potvrđuje i raspored ovoga krivičnog dela po godišnjim dobima. Samo u dva godišnja doba (proleće i jesen) izvršeno je 69,7% ubistava, što odgovara seoskim poslovima kada su mogućnosti za sukobe najveće.⁵ Navedeni podaci bez sumnje potvrđuju da je ponašanje uobičajeno poznato kao krvna osveta karakteristično za kosovsko selo — što se i moglo očekivati. Tako se dolazi do zaključka da je zadovoljavajuće objašnjenje krvne osvete nemoguće bez ruralne sociologije. Međutim, taj zaključak zahteva odgovor na pitanje da li je ta sociologija moguća bez odgovarajuće etnografske (etnološke) dokumentacije. Za još uvek tradicionalno kosovsko selo ta se dokumentacija izgleda ne može zaobići,⁶ baš kao što se ne mogu zaobići ni mogućnosti psihologije u savremenom objašnjenju krvne osvete — jer i dalje ostaje »nezgodno« pitanje zašto osvetu vrše samo neki a ne svi koji se nalaze u sličnim ili čak istim prilikama.⁷ Zbog toga prisustvo krvne osvete, i pogotovo njene posledice, obavezuju na razmatranje svih mogućnosti koje obećavaju njeno smanjivanje. Od takvih se mogućnosti u ovom radu razmatra samo jedna: to je ustanova *umira* (mirenja), a regulirana je

⁴ M. Karan: »Zatvorene porodice — anahronizam naših dana«. V.: *Reforma porodičnog zakonodavstva*, Beograd, Rad, 1971.

⁵ R. Halili, *op. cit.*

⁶ M. Karan: »Sociološki i psihološki aspekti etnološkog izučavanja krvne osvete na centralnom Balkanu«, *Balkanica*, V. Beograd, 1974.

⁷ M. Karan: »Psihološka priroda krvne osvete«, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 1971, br. 4; »Legitimnost prisustva psihologije u proučavanju krvne osvete«, *Obeležja*, Priština, 1972, br. 5; *Psihološki aspekti interdisciplinarnog istraživanja krvne osvete na Kosovu (Jugoslavija)*, Saopštenje pripremljeno za 18. međunarodni kongres primenjene psihologije, Montreal (Kanada), 1974. g.

Rugovskom poveljom — koja se s dosta razloga može smatrati prvim samoupravnim (nedržavnim) dokumentom suzbijanja krvne osvete u kosovskom selu.

* * *

Ustanova *umira* je najvredniji psihološki deo krvne osvete. Ona se uobičajeno vrši na tri načina: prebijanjem krvi, nadoknadom u novcu ili naturi, i oprostajem krvi, nakon čega zavađene porodice postaju prijatelji, često i kumovi.⁸ U sva tri slučaja ukida se neprijateljstvo, a u zadnjem slučaju (oprostaj krvi) to se čini bez ikakve rezerve. U tome i jest psihološka razlika između bese i umira: besa zadržava a umir otklanja emocionalnu napetost, zbog čega prva privremeno a druga trajno okončava sukob.⁹ Umir je, kao i besa, ublažavanje surove obaveznosti talionskog načela: oko za oko — zub za zub (u Albanaca je to izraženo u zahtevu: Koke për kokë — djaku për djak — glava za glavu — krv za krv). Zbog toga je on oduvek imao poseban značaj u svim namerama da se krvna osveta svede u razuman okvir. To je najčešće činio *savet staraca* koji je biran na demokratski način. Miriti je mogao (i suditi takođe) samo čovek koji je u svojoj sredini važio kao ugledan i uman, uz to nepristrasan i s dobrim poznavanjem običajnopравnih pravila ponašanja. U starih Slovena takvi su se ljudi nazivali *duševnici* (jer su sudili »po duši«, tj. pošteno), u Albanaca se nazivaju *plečnari*, a sam sud staraca (dobrih ljudi) — *plečnija*. Plečnija je stara ustanova običajnog prava. Za razliku od drugih sličnih ustanova koje su se izgubile ili preinačile, ona je skoro neokrnjena stigla čak i u naše dane, zbog čega prisustvujemo naporedom suđenju — onom koje vrši sud na osnovu zakona i onom koje obavlja plečnija na osnovu običajnog prava.¹⁰ U izboru članova plečnije učestvuju obe zavađene strane, i ako pristanu na nju tada je njena odluka neprikosnovena i bez apelacije. U slučaju neizvršenja ili prekršaja njene odluke kazne su bile surove: najčešće je to bilo ličenje, progonstvo na određeno vreme ili zauvek, ili čak paljenje i rušenje kuće onoga koji je prekršio njenu odluku. Za plemenskog je čoveka najteža kazna bila ličenje jer da je sasvim lišavala socijalnih odnosa, pri čemu je bio građanin drugoga reda — u položaju malo boljem od položaja parije. Zbog posebnog sistema vrednosti takve sredine naročito se pazilo na prekršaj prihvaćenih normi ponašanja, zbog čega nije slučajno što su baš besa i poštovanje gosta najvredniji delovi toga sistema. Prekršaj bese je obavezno povlačio prezir sredine, a ubistvo gosta povlačilo je samo jednu kaznu — smrt.¹¹ Ne dati besu ili odbiti mirenje najčešće radi »jačica« ali i »nejačica« ako zna da bi takvim postupkom pokazala svoju slabost. Krv će po pravilu oprostiti ona porodica koja zna da takvim postupkom neće ugroziti svoj sentiment samopoštovanja, tj. da neće izgubiti društveni ugled. Drugim rečima: krv će oprostiti ona porodica za koju njena sredina zna da se

⁸ Zanimljivo je da u odgovarajućoj literaturi nema nijedne studije umira, izuzimajući samo poznato I. Jelićevo delo *Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i severnoj Albaniji*, Beograd, 1926. g.

⁹ Dr M. Krasnići: *O besi — prilog proučavanju običajnog prava kod Šiptara*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.; H. Ismailji: *Besa u običajnom pravu Albanaca*, Priština, Gjurmime albanologjike, 1971; M. Karan: »Psihološke odlike bese«, *Psihologija*, Beograd, 1974, br. 1—2.

¹⁰ Mr. R. Halili: »Plečnija u Zakoniku Leke Dukadinija«, *Analiz Pravnog fakulteta*, Beograd, 1970, br. 5.

¹¹ K. Halimi: »Beleške o običaju gostoprimstva kod Albanaca«, *Glasnik Muzeja Kosova*, Priština, 1970.

može osvetiti ali to ne čini, već prihvata mirenje, što takođe ceni okolina koja s pravom smatra da osvetu može da izvrši svaka budala, ali krv može da oprosti samo umna i zrela osoba. Zbog toga su svi napori dojučerašnjih (i sadašnjih) »mirnika« bili najneposrednije vezani za umir i njegove mogućnosti u suzbijanju krvne osvete. Te mogućnosti su redovno koristile sve vlasti koje su u ovom prostoru pokušavale smiriti krvnu osvetu. One su to najčešće činile uvođenjem obaveznog (prinudnog) umira, ali naravno s različitim uspehom.

* * *

Turske vlasti su u ovim krajevima s vremena na vreme (obično svake desete godine) vršile obavezno mirenje. To su radile preko mirovinskih komisija, tzv. islihatta, koje su obilazile »vruće« krajeve i silom državnog autoriteta mirile zavađene porodice. One su pri tom često koristile surovost, čime se objašnjava da je posle toga u janjinskom pašaluku »jagnje mirno spavalo pored vuka«. ¹² Bilo je međutim slučajeva da su turske vlasti uspele da pomire zavađene porodice i bez sile. Tako je Mithat-paša sedamdesetih godina prošloga veka uspeo da u Metohiji za svega četiri meseca pomiri četiri hiljade slučajeva krvne osvete. ¹³ Albanci su se međutim opirali ovakvom umiru, iako im je on nuđen kao »izraz civilizacije«. Oni su stalno govorili: »Svi hoćemo da nam se sudi kao što je rekao Leka, a ne drukčije«. ¹⁴ Na slične pokušaje turskih vlasti Dreničani su krajem prošlog veka odgovarali ovako: »Od pet stotina godina nije bilo u Drenici vlasti, niti je potrebna, niti će je biti dok smo mi živi«. ¹⁵ Nameru da običajno pravo podrede šerijatu, turske vlasti su nastavile s promenljivim uspehom sve dok oslobodilački rat balkanskih naroda nije oterao i njih i njihove namere.

Obavezan umir pokušale su da uvedu i francuske vlasti za vreme svoje kratke vladavine u našim krajevima. Tako su francuske vlasti izdale u Budvi 1807. godine naredbu kojom se ukida krvna osveta među Paštrovićima: »da se imate umiriti s vašimi neprijateljima, oprostiti i zaboraviti sve stvari koe su među vama okurile pod drugima vladanima«, posle čega se utvrđuje da »niti će biti kroz kmetstvo osuđena nikakva krvna rabota što bi se mogla unaprieda dogoditi, nego će svaka bit osuđena po zakonu od suda«. ¹⁶ Zabranu krvne osvete (u stvari obavezan umir) pokušao je u Crnoj Gori da uvede poznati *Zakonik Petra I vladike crnogorskog* koji u članu 2. utvrđuje da se ubica iz krvne osvete nikakvim blagom ne može otkupiti »no ako se uhvati da bude obješen, ol kamenjem pobijen, ali ognjem iz pušakah raznesen«. ¹⁷ Međutim, u stvarnom je životu ova zabrana malo vredela zbog čega se Vladika ceo život vajkao da »u mene izvan pera i jezika ne imade sile nikakve za privesti nepokorne na poslušanije«. ¹⁸ V. St. Karadžić je četrdesetih godina

¹² Dr. S. Pupovci: »Krvna osveta u Albanaca i njen razvoj«, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 1971, br. 4.

¹³ Dr H. Kalješi: »Kosovo pod turskom vlašću«, U publikaciji *Kosovo*, Priština.

¹⁴ Dr S. Pupovci: *Građanskopravni odnosi u Zakoniku Leke Dukadinija*, Priština, Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije, 1968, str. 22.

¹⁵ H. Kalješi, *op. cit.*

¹⁶ A. V. Solovjev: »Contributions à l'histoire du droit de vengeance en Albanie Vénitienne et au Monténégro«, *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, Priština, 1969. Knj. I. sv. 1. (reprint).

¹⁷ R. Petrović: »Zakonik Petra I vladike crnogorskog«, *Godišnjica Nikole Čupića*, Beograd, 1930, knj. XXXIV.

¹⁸ *Prednjegoševsko doba*, Titograd, Grafički zavod, 1966, str. 355.

prošloga veka pisao da Crna Gora »istina ima stari zakon da se osveta ne vrši ali (da ga — op. M. K.) se ne drži«. ¹⁹ Dosta kasnije to je utvrdio i V. Bogišić kada je saznao »da zabrana krvne osvete nije strogo primenjivana.²⁰ Obaveznost umira u Crnoj Gori pokušao je da uvede i poznati *Vasojevički zakon* od dvanaest tačaka koji u tački prvoj, paragraf 1, naređuje: »Da se bespogovorno umire sva bratstva vasojevička i srbijačka. Ko ne bude oldžija, da bude nagondžija.²¹ No svest o starim pravima nije lako uzimala pred državnim (zakonskim pravilima ponašanja.²² Neki tragovi te svesti bili su prisutni čak u tridesetim godinama našega veka, što potvrđuju rasprave o tome da li običaj može ukinuti zakon. U jednom se takvom radu zaključuje da odgovarajući razlozi »govore za rešenje da se ima da smatra da običaj ukida zakon«. ²³ Ti se tragovi čak i danas prepoznaju u takozvanim zavičajnim klubovima po većim gradovima, ili u još uvek prisutnim međuplemenskim zadjevicama, a takođe i u prisustvu krvne osvete.

* * *

Rugova je oblast u gornjem i srednjem toku Pečke Bistrice. Ima nešto manje od 200 kvadratnih kilometara. U 13 sela živi oko 5.000 stanovnika i svi su Albanci, uglavnom iz fisa Kelmendia. Ranije su oni bili katolici, ali su se pred kraj turske vladavine potpuno islamizirali.

Postoji više objašnjenja o tome kako je ovaj kraj dobio sadašnje ime. Čini se da je najverovatnije ono koje daje Dr N. Bajraktarović.²⁴ Naime, u albanskom jeziku izraz »rruga« znači put. S obzirom na geografski položaj ovoga kraja skoro je sigurno da su ga nekada presecali putevi — istina ne u današnjem značenju, ali nekada je put označavao svaki prolaz pa i pešačku stazu.

Zabačenost ovoga kraja svakako je doprinela očuvanju brojnih ostataka ranijeg života u njemu, od kojih su neki sačuvani skoro u izvornom obliku. Još uvek postoje porodične zadruge ali i svest o fisnoj (plemenskoj) pripadnosti. Više nego u drugim krajevima ovdje je prisutna međuljudska ispomoć, naročito kada su suseljani u nevolji. Tradicija gostoprimitstva je neokrnjena baš kao i besa na koju su ovi brđani poslovično pazili. S besom se može objasniti jedna nadasve zanimljiva ustanova običajnog ponašanja ovih ljudi. To je ustanova manastirskih vojvoda koju je opisao već S. Novaković. U svom pričanju on kaže da Rugovci čuvaju Pečku patrijaršiju već 300 godina i navodi više slučajeva kada su oni odbranili ovaj manastir od različitih opasnosti, uglavnom pljačkaša koji su u nemirnim godinama hteli da ga razore ili da se domognu njegovog bogatstva. Dr M. Krasnići navodi predanje da su

¹⁹ V. S. Karadžić: *Crna Gora i Boka Kotorska*, Beograd, Nolit, 1972, str. 39.

²⁰ Dr N. Martinović: *Valtazar Bogišić, I, Istorija kodifikacije crnogorsko imovinskog prava*, Cetinje, 1958.

²¹ Dr I. Jelić ovu tačku odnosno paragraf komentariše na sledeći način: »Bespogovorni umir znači prinudno izmirenje koje je zajednica vršila silom svoga autoriteta, nasuprot dragovoljnom umiru koji je zavisio jedino od drage volje zakrvljenih strana. . . Oldžija je onaj koji nešto hoće od svoje drage volje, a nagondžija koji nešto mora da uradi preko svoje volje, na silu, po zapovesti. Zato ceo ovaj stav znači: ko se ne bude hteo umiriti milom tj. od drage volje, da se umiri silom«. Vidi: *Vasojevički zakon od 12. ožaka*, Srpska kraljevska akademija, Knj. LXXIII, Društveni i istorijski spisi, knj. 29, Beograd, 1929. str. 9 i 12.

²² O tome postoje brojni primeri u odgovarajućoj etnološkoj literaturi između dva rata.

²³ Đ. Tasić: »Da li običaj može ukinuti zakon«, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1937. br. 3, str. 221.

²⁴ Dr M. Bajraktarović: »Rugova«, *Srpski etnografski zbornik*, Knj. LXXIV, Naselja i stanovništvo, knj. 36, Beograd, Srpska akademija nauka, 1960.

Rugovci u dogovoru sa skadarskim vezirom postali zaštitnici ovoga manastira, kada je izabran i prvi manastirski vojvoda — iz bratstva Nikći, kao što je ostalo i danas. Poslednji je manastirski vojvoda izabran 1941. godine (opet nemirne godine!). Imao je tada svega 12 godina, a zove se Ram Kaplani-Nikći.²⁵ Dr M. Krasnići u svojoj studiji navodi više primera kada su manastirske vojvode ginule u odbrani manastira, a navodi i stalnu spremnost Rugovaca da se odmah odazovu na poziv ovoga vojvode. Autor ovo ponašanje objašnjava tradicionalnim poštovanjem svake bogomolje u Albanaca. To poštovanje je prisutno već u odgovarajućim odredbama *Zakonika Leke Dukadjinija* koji nedvosmisleno upozorava da »crkva nema ognja ni mača«, tj. da nema čime da se brani. *Zakonik* nije ostao samo na upozorenju: »Ko provali crkvu, zapaliće mu se kuća i biće prognan sa čitavom porodicom a krv će mu propasti« (tj. niko nema prava da ga sveti). Pored poštovanja bogomolja uopšte, za njihovo očuvanje je od velikog značaja bilo poštovanje nekada date bese: »Mnogo se polaže na datu rječ; data se rječ drži čvrsto i sveto« — kaže A. Jovičević, ali i svi oni koji su se bilo kada i bilo kojim povodom sreli s ovom ustanovom običajnog prava u Albanaca.²⁶

Zajedno s besom očuvala se i krvna osveta. Čak postoje mišljenja po kojima su se mnogi Rugovci sklonili u ovaj kraj baš zbog nje. Oni su, kao i ostali Albanci, znali za umir ali su najčešće gledali da za oproštenu krv uzmu vrlo malo ili nimalo novca. Nisu, međutim, bili tako velikodušni u slučaju uvrede časti, zbog čega su opasne prilike bile pažljivo izbjegavane. Ljudi su, stoga pazili što rade, ali složenost međuljudskih odnosa uvek je stvarala povode za sukob. Krvna osveta je bila veliko zlo koje je znalo da uništi čitave porodice, a umne su glave odavno mučile muku kako da ovom zlu stanu na put. U svojim nastojanjima oni često nisu uspevali već i zato što su se sve dotadašnje vlasti malo trudile da im u tome stvarno pomognu.

* * *

U ocenjivanju ljudskog ponašanja česta je omaška da se neki izvanzakonski postupci proglašavaju za nezakonite, što nije isto. Ljudi su uređivali svoje odnose i pre države (zakona) baš kao što mnogi od njih i danas to čine. Svaki je zakon u nekom svom delu u stvari kodifikovani pravilnik već zatečenoga ponašanja. Takozvana pravna stabilnost bilo koga društva pored ostalog se meri i s odnosom broja zakonskih i »spontano« utvrđenih pravila ponašanja. Pravno-istorijska je škola posebno upozorila na to, a V. Bogišić je na primeru *Građanskog zakonika Kneževine Srbije* dokazao da se mora voditi računa o narodnom shvatanju prava i pravde; naime ovaj je zakon ostao slovo na papiru jer je bio običan prepis iskustva i potreba sasvim druge sredine — austrougarske. Tradicija nedržavnog uređivanja međuljudskih odnosa u našem prostoru je vrlo stara. Turske vlasti su znale za nju i zato se nisu mnogo

²⁵ Dr M. Krasnići: »Manastirske vojvode u Kosovsko-metohijskoj oblasti«, poseban otisak iz *Glasnika muzeja Kosova i Metohije*, Priština, 1958. U ovoj studiji Dr M. Krasnići takođe opisuje i objašnjava manastirske vojvode poznatih srpskih manastira Dečana i Deviča. U zaključku svoje studije Krasnići kaže da je ustanova manastirskih vojvoda »proizvod psihologije arbanaških gorošćakih plemenika, njihovo specifično shvatanje časti, poštenja i junaštva, održavanje date reči, poštovanje odredaba Kanuna Leke Dukadjinija, kao i kult patrijarhalnog čoveka prema svakoj bogomolji«.

²⁶ Zanimljivo je (ali nije slučajno) da A. F. Giljferding u svom putopisu ne spominje manastirske vojvode, iako je morao čuti za njih jer je bio gost pečke patrijaršije. Izgleda da je ovome Rusu putovanje po ovim krajevima služilo uglavnom da potvrdi predrasude s kojima je već stigao iz Rusije, zbog čega nije video stvari koje su malo odgovarale njegovim očekivanjima. Vidi: *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1972, str. 157—167.

mešale u zatočena običajnopravna pravila, a kada su to činile — bile su to u pravilu samo njihove kodifikacije. Takav je na primer slučaj bio s poznatom kodifikacijom *Novobrdskog rudarskog zakonika* iz 1494. godine.²⁷ Nitko pametan ne može danas da zagovara takvu kodifikaciju običajnog ponašanja, ali se može razmatrati pametnost određivanja prilagođavanja nekih ustanova ovoga prava savremenom zakonskom i društvenom pravilniku ponašanja. Za takve namere od posebnog su značaja dve ustanove ove pojave. To su besa i umir — očišćene naravno od surovosti običajnopравниh sankcija. O takvoj se mogućnosti u nas malo pisalo — verovatno i zbog dosta paušalnih ocena po kojima te ustanove ne odgovaraju prirodi našega društva, što je samo delomično tačno.²⁸ Jer one su takve — ili takve mogu biti — samo ako su nasuprot i protiv sistema vrednosti društva, što znači da to moraju biti ako se uklapaju u taj sistem. Odgovarajuće usporedbe tzv. *Koriškog zakona* i *Rugovske povelje* najbolje potvrđuje takvu mogućnost. O postojanju Koriškog zakona naša je javnost bila obaveštena septembra meseca 1971. godine.²⁹ Njegova pismena formulacija (ima ukupno 35 tačaka) delo je nekolicine pojedinaca, uglavnom prosvetnih radnika koji su ovim zakonom sankcionisali neka ponašanja žitelja sela Koriše kod Prizrena (otuda i potiče njegovo ime). Pitanja koja se ovim zakonom regulišu brojna su: narušavanje bratstva i jedinstva, ili kažnjavanje roditelja zbog nepohađanja škole njihove dece i sl. No, najzanimljiviji su oni njegovi delovi koji se odnose na krvnu osvetu. U tački 6. se utvrđuje da se »za tešku telesnu povredu oštećenom plaća jedan milion a Socijalističkom savezu sela 200 hiljada starih dinara, dok za najteže delo — ubistvo, izvršilac dela sa šest godina isključuje iz Socijalističkog saveza«. Utvrđivanje krivice i određivanje kazne je pravo saveta staraca sela, čije su odluke neprikosnovene. Već od same pojave ovoga zakona rečeno je da on uzurpira pravo da objavljuje i primenjuje sankcionisane norme ponašanja, zbog čega je trebalo očekivati da ga društvo neće priznati — što se stvarno i desilo jer je malo posle toga Opštinska konferencija Socijalističkog saveza u Prizrenu ovaj »zakon« ukinula. Međutim, nisu primećena još neka obeležja ovoga »zakona« koja ne odgovaraju našem društvu, njegovom pravilniku ponašanja, a pogotovo njegovom sistemu vrednosti. To je u biti uvođenje, samo na druga vrata, dveju starih ustanova običajnog prava: ličenja i plećnije. Ličenje se prepoznaje u kazni isključenja iz Socijalističkog saveza. U ruralnim uslovima života toga kraja ova kazna nema uobičajene posledice. Ona znači potpun bojkot osuđenoga od strane njegove sredine (u nekim slučajevima čak i progonstvo!), uključujući tu i uskraćivanje prava na verski obred u slučaju rođenja ili smrti u kući. Plećnija se prepoznaje u savetu staraca i njegovim odlukama na koje nema prigovora, uključujući tu čak i kaznu progonstva koja se može izreći i posle sudske presude.³⁰ Zbog toga je s pravom zaključeno da je *Koriški zakon* u stvari vraćanje na staro — na plećnije i sudovanje fisova. Rugovska povelja je međutim izbegla ovu grešku, zbog čega je dobila odgova-

²⁷ Dr S. Rizaj: *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva*, Priština, Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije, 1968, knj. 6, str. 56.

²⁸ O tim mogućnostima vidi: Dr M. Bajraktarović: »Plemensko uređenje kod Albanaca«, V.: *Iz istorije Albanaca*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1969.

²⁹ O koriškom je zakoniku u svoje vreme štampa opširnije pisala, ali ne uvek kako treba. U stručnoj literaturi međutim o njemu nije objavljen niti jedan rad, iako to ovaj »zakon« zaslužuje. Na njega se — koliko ja znam — osvrnuo samo M. Karan u svom radu: »Legitimitnost prisustva psihologije u proučavanju krvne osvetke«, *Obeležja*, Priština, 1972, br. 5.

³⁰ Takav jedan slučaj progonstva na nekoliko godina doneo je savet staraca sela Koriše, iako je ređovan sud tome čoveku već izrekao kaznu!

rajuću podršku. Ona je nastala i sprovodi se u okviru mirovnih veća, a taj oblik umira u krvnoj osveti ovo društvo jedino priznaje. Nju su novembra 1972. godine potpisali 36 izabranih predstavnika 13 rugovskih sela, koji se tog dana »dogovoriše da suzbiju bratoubilaštvo i svojim potpisima potvrdiše da će oni i njihova pokolenja ostati verni Povelji«, pošto su prethodno »dali besu u rugovskom kamenjaru, kraj šume — da osvete više neće biti«. Rezultati toga su iznad svih očekivanja: u međuvremenu nije zabeležen niti jedan slučaj krvne osvete u ovom kraju. No to nije samo zbog date bese. Očigledno je da se u sistemu vrednosti tih ljudi nešto izmenilo. Sada se sve više slavi oproštaj a manje osveta, više velikodušnost nego pošto-poto ubistvo. Tragova te zamene sistema vrednosti već nalazimo i u narodnoj pesmi³¹ i narodnoj igri.³² Ta zamenjena svakako nije bila ni brza ni laka. Jer još i danas je ponegdje prisutna krvna osveta, a razlog tome vidimo u još uvek jakom ranijem sistemu vrednosti, u kome je odbrana časti bila безусловna. *Zakonik Leke Dukadjinija* (paragraf 598) kaže: »Oduzeta čast ne nadoknađuje se stvarima, nego ili se pere krvlju ili se oprost krivcu na molbu i intervenciju dobrih ljudi«. Dojučerašnji folklor i svakodnevno ponašanje slavilo je osvetu jer se sa njome skidala stigma koju je čovek nosio sve dok se nije osvetio. Zbog toga su mogućnosti umira bile do juče male. U ponašanju, međutim, kada svi ili barem većina pristane na drukčiji način ponašanja, oproštaj krvi može da postane pravilo, a osveta izuzetak. *Rugovska povelja* i s njom data besa primer je nekadašnjeg sistema vrednosti s novim vrednostima.

* * *

Najambicioznija namera samoupravljanja jest da ljude oslobodi tutora bilo koje vrste, tj. da oni uređuju svoje odnose bez posrednika. Začetak ove ambicije je prisutan već u prvim organima vlasti (za vreme rata), ali je stvarni zamah ona dobila pedesetih godina kada se smanjivalo državno uplitanje u pitanja građana. Tih godina su osnovana i mirovna veća. Iako u literaturi postoje različita mišljenja o ovoj ustanovi nesudskog rešavanja sporova, zajednička je ocena da je pravi i najefikasniji način rada mirovnih veća u perspektivi, tj. u otklanjanju mogućih posledica unapred. Njihovo prisustvo u Pokrajini Kosovo je od posebnog značaja. Ovaj je kraj još uveliko ruralan i sa svim posledicama takvoga života (sukobi zbog ispaše, navodnjavanja, prolaza), a tome treba dodati još uvek jake tragove običajnopravne svesti u ponašanju njegovih žitelja (pogotovo onih iz sela), kao i prisustvo određenog sistema vrednosti koji se povlači još od srednjega veka. U takvim prilikama ne iznenađuju brojni sukobi, no treba da nas brinu njegove posledice. U svakodnevnom životu još žive i rade takozvani »mirnici« koji svojim ugledom i zalaganjem posreduju između zavađenih porodica u čemu često i uspevaju. Pravo rešenje međutim nije u mirnicima — ma kako njihova motivacija bila dobrodošla, već u organizovanom radu mirovnih veća i njihovom još većem ugledu u narodu, kako bi jednog dana oni sami (a ne plećnije) postali arbitri mogućih sporova. U takvom nastojanju svaka namera — uokvirena sistemom

³¹ Jedan takav primer zabeležio je Dr Š. Plana u svom radu »Sadržinske i strukturne promene u Kosovskom albanskom narodnom pesništvu u današnje vreme« (*Rad XVII Kongresa saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Poreč 1970. Zagreb, 1972), gde sestra u pesmi zaklinje da se okane osvete.

³² Čuvena rugovska igra se nekada obavezno završavala padom jednoga od momaka koji se nadmeću oko devojke. Sada se ova igra sve češće završava tako što oba borca padnu jedan drugome u zagrljaj.

vrednosti našeg društva dobrodošla je. *Rugovska povelja* je »imala sreću« da je od prvog dana bila u legitimnim društvenim okvirima rada (mirovnim većima i Socijalističkom savezu), čime je na određeni način postala značajan doprinos utvrđivanju samoupravnog suzbijanja krvne osvete u kosovskom selu. U tome i jest njena posebna i najveća vrednost.

Summary

THE RUGOVSKA CHARTER — EXAMPLE OF SELF-MANAGEMENT CONTROL OF VENDETTA IN A KOSOVO VILLAGE

This work reviews the wide use and nature of vendetta in Kosovo. The author gives particular attention to possibilities for controlling the blood-feud in modern day.

According to tradition, the quarrelling parties were reconciliated by the so-called *plećnija* (Council of wise Men), whereas in more recent times, the state government undertook this task. This article however discusses the character of the peace councils which, within the frame of the Socialist Federation, work to prevent blood-feuds. As example of a document which helps prevent blood-feuds in a controlled manner is the *Rugovska Charter*. All inhabitants of the mentioned area in Kosovo have accepted the charter, promising they will not take revenge among themselves in the future. The results achieved from this charter have surpassed all optimistic expectations. After its adoption, not one murder as a result of vendetta took place in this area. The peace council, using this charter as its basis, gained recognition in controlling vendetta.

The author emphasizes the advantage of using such prevention methods, which are based on traditional law, yet adopted to the modern self-management system principles.

Резюме

РУГОВСКАЯ ГРАМОТА — ПРИМЕР САМОУПРАВНОГО ПОДАВЛЕНИЯ И УСТРАНЕНИЯ КРОВНОЙ МСТИ В СЕЛЕ КОСОВА

В работе исследуются распространенность и характер кровной мести в Косове. Особое внимание автор отводит возможностям устранения и подавления кровной мести в нынешнее время.

В силу традиции, стороны в споре примерял так называемый «плечия» (совет стариков) а в настоящее время это задача государственных органов. В работе между тем, обсуждается значение мирных советов которые в рамках Социалистического союза способствуют подавлению и устранению кровной мести. К примеру приводится документ которым регулируется способ подавления кровной мести — так называемая *Руговская грамота*. Ее признали все жители Руговской области отдавши «бессу» (честное слово) не мстить в будущем между собой. Результаты достигнутые этой грамотой превзошли все оптимистические ожидания. После принятия этой грамоты в этой области не случилось ни одного убийства из-за кровной мести. Мирное учреждение на основании этой грамоты получило первостепенное значение в подавлении и устранении кровной мести.

Автор подчеркивает преимущества таких видов подавления и устранения кровной мести которые, опираясь на традиционные учреждения обычного права приспособлены к нашей современной самоуправной системе ценностей.